

УДК 94:327](476)»1919/1922»(045)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5984.2024/3.17>

Іванцова Є.О.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Космина В.Г.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ДЕЛЕГАЦІЇ БІЛОРУСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ НА МІЖНАРОДНИХ КОНФЕРЕНЦІЯХ У 1919–1922 РОКАХ

Мета дослідження полягає у вивченні участі делегацій Білоруської Народної Республіки (БНР) в 1919–1922 рр. у міжнародних конференціях, починаючи з Паризької й закінчуючи Генуезькою конференцією, а відтак – аналізі дипломатичної активності, спрямованої на утвердження суб'єктності БНР в міжнародних відносинах. **Методологія дослідження** спирається на загальнонаукові методи (спостереження, аналіз, синтез, узагальнення, конкретизація тощо) та спеціальні історичні методи (хронологічний, історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-системний). Це дозволило виявити зміни і в баченні білорусами варіантів облаштування їхньої окупованої батьківщини, зокрема, та Східної Європи загалом, і в стратегії політики БНР. За допомогою методу узагальнення вдалося скласти цілісну картину з цього питання. **Наукова новизна** полягає в тому, що авторами на основі критичного аналізу білоруської емігрантської преси міжвоєнного періоду та інших документальних джерел запропоновано цілісне розуміння завдань зовнішньої політики Білоруської Народної Республіки після завершення Першої світової війни. **Висновки.** Результати дослідження свідчать, що білоруси прагнули скористатися правом народів на самовизначення, проголошеним Вудро Вільсоном, і брали участь у всіх доступних міжнародних конференціях, тим самим засвідчуючи, що хочуть бути суб'єктом, а не об'єктом міжнародної політики. Проте з часом, коли стало зрозуміло, що незалежна білоруська держава малореальна (не беремо до уваги квазідержавну радянську Білорусь), позиція білорусів зазнала змін. Так, уже на Брюссельській конференції вони прагматично виступали на боці Литви у Віленському питанні. Визначено причини, які завадили отримати позитивні результати для білоруської державності під час конференцій. Доведено, що попри виклики, які стояли перед білоруськими діячами, вони намагалися бути активними на міжнародній арені. Так, білоруси прагнули не лише утвердити незалежність власної держави, а й забезпечити мир у регіоні.

Ключові слова: Білоруська Народна Республіка, Паризька мирна конференція, Генуезька конференція, Брюссельська конференція, Віленське питання.

Постановка проблеми. Гострі суспільно-політичні конфлікти в Білорусі, особливо після президентських виборів 2020 року, зростання чисельності білоруської політичної еміграції в сусідніх країнах, створення там уряду у вигнанні на чолі учасницею президентських перегонів Світланою Тихановською (її багато хто вважає їх переможницею!) дуже нагадують події понад сторічної давності, коли емігрантський уряд Білоруської Народної Республіки (БНР) так же шукав у Європі підтримки і міжнародного визнання як повноважного представника незалежної білоруської держави. Звісно, ці уряди діяли в різних історичних умовах і прагматичні цілі їх дипломатичної активності були відмінними, проте дослідження діяльності БНР на міжнародній арені здатне пролити додаткове світло як на історичне минуле, так і на політичне сьогодення Білорусі.

Насамперед варто зазначити, що білоруси тривалий час не мали власної державності. В різні часи територія Білорусі входила до складу низки державних утворень: Давньоруської держави, Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, а після поділів останньої, на понад два століття увійшла до складу Російської імперії. Через економічну відсталість та незначну кількість інтелігенції національне відродження на білоруських землях розпочалося пізніше, ніж в інших слов'ян. І лише 25 березня 1918 р., в умовах німецької окупації, Третьою Статутною грамотою було проголошено незалежність Білоруської Народної Республіки (далі БНР). За словами Світлани Тихановської, створення БНР було усвідомленням себе не лише окремою нацією, а й національною державою. І стало першим кроком до усвідомлення себе на своїй території [6]. Після проголо-

шення незалежності уряд БНР прагнув встановити дипломатичні відносини з різними країнами. Тісні стосунки склалися з Українською державою Павла Скоропадського – було здійснено обмін консульствами. Білоруські місії та консульства також працювали в Естонії, Чехословаччині, Німеччині та Данії. Однак, станом на 1918 р. жодна з країн офіційно не визнала новоствореної держави.

Справи погіршилися після завершення Великої війни та початку виведення німецьких військ з білоруської території. Скориставшись цим, більшовики направили свої війська на територію, залишені німцями. Остерігаючись більшовиків, Рада БНР залишила Мінськ і переїхала до Гродно. На територію Білорусі увійшла польська армія. Перша сутичка поляків та більшовиків відбулася 14 лютого 1919 р. Розпочалася радянсько-польська війна. Заручниками цієї війни стали білоруси, які не мали ані військової потуги, ані економічних можливостей, щоб захистити власні землі.

За таких умов білоруські діячі, сподіваючись утвердити незалежну білоруську державу, переспрямували свої зусилля на участь у повоєнних міжнародних конференціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема зовнішньополітичної діяльності діячів Білоруської Народної Республіки (далі – БНР) в міжвоєнний період залишається однією з малодосліджених сторінок у новітній історії. Досліджень українських істориків, які б цілеспрямовано вивчали це питання, наразі знайти не вдалося. Проте до робіт українських учених, присвячених діяльності БНР, зокрема, участі в Паризькій конференції, варто віднести дисертацію О. Панасюка [17]. Аналізував польсько-литовський конфлікт щодо Віленського питання в своїй книзі І. Гоменюк [8]. Деякі аспекти діяльності білоруських делегацій на конференціях порушено в статтях білоруських дослідників О. Тихомирова [20] та Р. Лазько [14]. Загалом участь білоруських делегацій в післявоєнних мирних конференціях залишається малодослідженою. Документальну базу цього дослідження складають матеріали білоруських періодичних видань (Беларускі сыяг, Наша думка, Наша Ніва), документи та листування [2, 3].

Постановка завдання. У цій статті спробуємо різнобічно охарактеризувати діяльність білоруських делегацій на міжнародних конференціях в 1919–1922 рр. та висвітлити їхні зв'язки з урядами інших країн.

Виклад основного матеріалу. Після того, як 25 березня 1918 р. в III Статутній грамоті Рада Білоруської Народної Республіки проголо-

сила незалежність білоруської держави, одним із викликів, що постали перед політичним діячем країни, виявилось її міжнародне визнання.

Ще до закінчення Першої світової війни білоруси намагалися утвердити свою суб'єктність на політичній мапі світу. Язеп Лёсік, голова Ради БНР – найвищого керівного органу республіки, у жовтні 1918 р. звернувся до воюючих держав, із закликом «в ім'я принципів гуманності, обіцяних президентом США Вудро Вільсоном, врятувати білоруський народ від розгрому і для цього ще до виходу окупаційних військ забезпечити Білорусі зовнішню недоторканість, через визнання її самостійності та незалежності, а також внутрішню безпеку, передавши Раді цивільне управління регіоном» [14, с.103].

Жодних реальних наслідків це звернення не мало.

Одразу після Комп'єнського перемир'я, яке ознаменувало закінчення воєнного протистояння між Антантою та Центральними державами, розпочалася підготовка до мирної конференції в Парижі. Метою конференції було не лише підписання мирних договорів з переможеними країнами, а й вирішення долі народів, які прагнули створити власні держави.

Паризька мирна конференція могла дати шанс для білоруської держави, оскільки один із її лідерів президент США Вудро Вільсон запропонував радикальний крок: надання пригнобленим націям права на самовизначення. За словами Генрі Кіссінджера, американці вірили, що демократичні держави як ніхто інший зацікавлені в мирі. Народи країн, що скористаються можливістю самовизначення, не будуть думати про війну й не матимуть причин для гноблення інших [12, с. 215].

Білоруські національні діячі повністю усвідомлювали необхідність участі в конференції. Язеп Лёсік поставив перед Радою Народних Міністрів (виконавчим органом влади республіки) амбітне завдання здобути право голосу на майбутній мирній конференції в Парижі [14, с. 104].

Однак ще до початку конференції існування БНР опинилося під загрозою. У січні-лютому 1919 р. під час радянсько-польської війни більшовики витіснили білоруський та литовський національні уряди й утворили на залишених німцями територіях Литовсько-Білоруську Соціалістичну Радянську Республіку. А діячі БНР у грудні 1918 р. спершу виїхали до Вільно, а пізніше – через наступ більшовиків та дії польських військовиків – до Гродно [11, с. 451].

Вже перебуваючи у вигнанні, 22 січня 1919 р. голова Ради Міністрів БНР Антон Луцкевич наді-

слав меморандум голові Паризької мирної конференції, у якому обґрунтовував право білоруського народу на державне існування та просив допомогти у створенні незалежної білоруської держави [14, с. 104].

Через фінансові труднощі білоруського уряду (Литва відмовилася надати позику БНР) делегати були змушені їхати власним коштом. Через це їхня кількість зменшилася до чотирьох осіб (спершу планувалося дев'ять). Це були: голова делегації А. Луцкевич і радники – Кіпріан Кондратович, Олексій Ознобішин та Леонід Барков [14, с. 105]. Делегати-радники виїхали на конференцію в лютому 1919 р., але в очікуванні французьких віз затрималися в Берліні. До Парижа вони відбули аж наприкінці травня.

В Берліні через відсутність візи також затримався і А. Луцкевич. Там він зустрічався з низкою авторитетних діячів Німеччини, редакторами впливових німецьких газет, яких широко інформував про Білорусь і білорусів. На початку травня 1919 р. з Берліна А. Луцкевич відправився до Праги. Ймовірно, що таку поїздку він зробив для того, щоб отримати черговий транш кредиту від українського уряду¹, переведеного на рахунок віденського банку. У Празі на той час розташовувався відділ цього банку [17, с. 190].

До Парижа А. Луцкевич прибув лише наприкінці травня. За порадою міністра юстиції БНР Олександра Цвікевича він увів до складу делегації члена Одеського Білоруського національного комітету капітана Євгена Ладнова (вже 11 травня 1919 р. уряд БНР присвоїв Ладнову звання полковника). На момент прибуття Луцкевича та Ладнова конференція працювала вже 5 місяців [14, с. 104]. Ще 29 січня 1919 р. Верховна Рада конференції розглядала питання західного сусіда Білорусі – Польщі. Польську делегацію очолював прихильник створення мононаціональної польської держави Роман Дмовський. На конференції Дмовський виступив з кількохгодинною промовою, в якій, окрім Галичини, Волині, Верхньої та Середньої Сілезії, висловив претензії й на більшу частину Білорусі [11, с. 452].

В цей час наростало занепокоєння союзників політикою більшовиків. Його спричинювали, на думку французького історика й політолога Ж.-Б. Дюрозеля, саме спроби більшовиків поши-

рити комуністичну революцію Європою. Тому союзники позитивно сприйняли розпочатий адміралом Олександром Колчаком потужний наступ на більшовиків (березень 1919 р.). Франція, Англія, США та Італія 26 травня 1919 р. надіслали Колчакові ноту, в якій заявили, що готові визнати його уряд за умови, що він дотримуватиметься демократичних методів та визнає незалежність Фінляндії та Польщі [10, с. 35]. Визнання незалежності Білорусі та інших держав, які постали на руїнах колишньої Російської імперії, з Колчаком не обговорювалося. Отже, ані плани О. Колчака, ані проект незалежної Польщі Р. Дмовського не передбачали створення незалежної білоруської держави. Через такі позиції сусідів білоруські дипломати опинилися в надскладних умовах.

Білоруська сторона не брала участі у переговорах. Тому перед представниками БНР стояло завдання якомога ширше ознайомити європейську громадськість із ситуацією в Білорусі. Пропагувалися можливості БНР як партнера в міжнародній торгівлі і перспективного регіону для іноземних інвестицій. Представники БНР увійшли в контакт з усіма делегаціями, що брали участь у мирній конференції [17, с. 190]. Вдалося встановити тісні стосунки з французькою, німецькою, американською та українською делегаціями [14, с. 106]. Антон Луцкевич прагнув налагодити зв'язки з росіянами, саме через це одразу по прибуттю до Парижа зустрівся з Василем Маклаковим. Той був «послом Російської держави» (білогвардійської) у Франції, а крім того – членом Російської політичної наради у Парижі – об'єднаного представництва закордонних структур колишньої Російської імперії, що не визнали більшовицької влади. Демонструючи характерну імперську зверхність, посол заявив, що білоруси – бунтівники, і що Росія не вважає III Статутну Грамоту законною, бо вона була проголошена в односторонньому порядку. За його словами, правочинним акт стане лише в разі його затвердження Загальноросійськими Установчими Зборами [2, с. 352]. Проте до кінця конференції погляди росіян зазнали змін. У листі до А. Луцкевича Є. Ладнов писав, що представники «Російської держави», усвідомлюючи політичні реалії, надавали перевагу БНР перед її радянською Білоруссю та можливістю анексії Польщею [2, с. 656].

Складними були стосунки і з західними сусідами БНР. Тут на руїнах Російської імперії постали держави, території котрих свого часу входили до Речі Посполитої: БНР, Литва і Польща. «Яблуком розбрату» між ними стало питання володіння Віленщиною – землями зі змішаним населенням,

¹ УНР надала БНР кредит в розмірі 4 000 000 українських карбованців. Але білоруси з цієї суми отримали лише 100 000 українськими карбованцями та 900 000 російськими рублями. Решта коштів були заблоковані на вимогу уряду радянської України. Білорусам вони так і не дісталися отримати [16, с. 42].

але значною часткою саме білорусів². БНР не погоджувалася з претензіями литовців [14, с. 106]. Ті ж знаходили підтримку з боку Росії та західних держав. А в липні 1919 р. розгорілася вже польсько-литовська війна за Віленщину, яка тривала до перемир'я в жовтні 1920 р. [9, с. 740]. Саме через територіальні суперечки литовці ще до початку конференції відмовили білорусам у грошовій позиції [14, с. 106].

Воліючи забезпечити майбутній економічний та промисловий розвиток держави, що залишалася аграрною, білоруси прагнули долучитися до європейських економічних проєктів. Для цього влітку 1919 року представники БНР провели низку зустрічей з американськими військовими, дипломатами та представниками ділових кіл. За словами А. Луцкевича, йому вдалося зацікавити американців ідеєю створення каналу, який через Західну Двіну та Дніпро з'єднав би Балтійське море із Чорним [20, с. 34]. Проте через те, що в міжвоєнний період незалежна Білоруська держава так і не постала, ці проєкти не були реалізовані.

Окрім здобуття незалежності для Республіки, білоруська делегація прагнула встановлення стабільності та миру в цілому регіоні. Саме тому А. Луцкевич, що хоч і вважав поляків вороже налаштованими до білоруської державності, проте налагодив зв'язки з польським прем'єром Ігнацієм Падеревським. У добросусідських відносинах із Польщею голова Ради Міністрів БНР бачив засіб уникнення воєнних конфліктів у східноєвропейському регіоні. Він розробив і передав Польщі проєкт «Договору про створення союзу суверенних держав – БНР та Польської Республіки». Союз мав бути створений на засадах рівності його суб'єктів, спільного керівництва зовнішньою політикою та обороною, єдиного митного простору, взаємного конституційного забезпечення прав громадян на території союзних держав. Планувалося також підписання низки окремих договорів: про кордони, торгівлю та інфраструктуру. У проєкті була передбачена таємна військова конвенція.

Налагоджуючи тісні стосунки з Польщею, Луцкевич сподівався на визнання незалежної БНР, відновлення діяльності Ради Республіки, а в перспективі – створення білоруського війська. Задля реалізації цього плану А. Луцкевич скорис-

² Місто Вільно (нині – Вільнюс) було столицею Великого Князівства Литовського, а з кінця XVIII ст. – центром російської Віленської губернії. На її теренах, особливо на сході, білоруською мовою розмовляла більша частина сільського населення. Водночас у Вільно й інших містах білоруси не були домінуючою групою. Там же, де білоруськомовне населення складало значну частину мешканців міста, воно було менш освіченим, ніж інші групи мешканців [19, с. 79].

твся із запрошення І. Падеревського і наприкінці липня 1919 р. поїхав до Варшави. Він надіявся, що його перемовини з поляками покращать відверто складну для білорусів ситуацію на Паризькій мирній конференції. Так, у листі до Костянтина Єзовітова – керівника військово-дипломатичної місії БНР у Латвії та Естонії, Луцкевич писав: «... Через те, що ми не маємо ані території, ані столиці, ми не становимо реальності в очах Антанти, а лише ідею, на яку в реальній політиці ніхто не зважає. Це примусило нас шукати спосіб обґрунтувати хоча б ілюзію нашої влади в краї. Саме цього ми й прагнули досягти перемовинами з поляками. Поки що я цього не досяг. Мені вдалося добитися від Пілсудського, щоб він не зважав на волю сейму щодо плебісциту, а подав заяву Антанті, що для правильного виявлення волі населення окупованих на сході земель мусить обрати представників від усього суспільства, охоплюючи й задніпровську Білорусь, інакше Росія може вважати себе ображеною, якщо в голосуванні не візьме участь та територія, яка більше тягнеться до більшовицької Росії» [2, с. 597].

Однак посилення білоруських позицій не входило до польських планів. Польська влада, визнавши паспорт БНР недійсним, фактично інтернувала Луцкевича у Варшаві до кінця 1919 року [14, с. 109].

Затримання Луцкевича значно погіршило й без того слабкі позиції білорусів. Їхня активність у пресі знизилася, а налагоджувати нові зв'язки та контакти ніхто не поспішав [2, с. 659].

Варто зазначити, що й геополітичні інтереси європейських держав не сприяли втіленню національних прагнень білорусів. Ідеї В. Вільсона щодо самовизначення націй не знаходили відгуку у європейських дипломатів. Всупереч волі місцевого білоруського населення, дії великих держав були спрямовані на дотримання балансу сил [14, с. 107].

Паризька мирна конференція не допомогла здобути бажану незалежність для білорусів. Після завершення конференції Є. Ладнов ще певний час пробував «лобіювати» білоруські інтереси у французькій столиці. А в 1921 р. стало відомо, що цей «лобіст»... був насправді співробітником II Відділу Генерального Штабу Війська Польського, тобто, по суті – польським шпигуном. Врешті-решт, 8 травня 1921 року Є. Ладнова вивели зі складу уряду БНР, де він перебував з вересня 1918 р. Він негайно вибув до Вільно [15, с. 82].

Під час Паризької конференції країни Антанти підписали мирні договори з Німеччиною та її

союзниками. Ці договори поставили крапку в процесі повоєнного врегулювання, хоча повністю не розв'язували політичних, економічних та територіальних проблем, що були породжені Великою війною. Через вибірккову реалізація права націй на самовизначення багато з них так і не створили власні держави в міжвоєнний період. Одними з тих, кому не вдалося створити власну незалежну державу, були білоруси. Окрім складних геополітичних умов не сприяв визнанню білоруської державності й слабкий склад делегації БНР. Насамперед варто вказати на низький рівень компетентності делегатів, що не були фаховими дипломатами, а Є. Ладнов узагалі був агентом польських спецслужб. Ці чинники разом із важким фінансовим становищем не дозволили білорусам досягти поставлених завдань на конференції.

Тим часом набирала силу радянсько-польська війна. І якщо в першій її фазі, в 1919 р., ініціатива належала полякам (в квітні поляки відвоювали Вільно, а в серпні Мінськ), то в 1920 р. ситуація різко змінилася. В очікуванні радянського наступу під проводом Михайла Тухачевського Юзеф Пілсудський та Симон Петлюра 22 квітня 1920 року підписали Політичну конвенцію, а через два дні – Військову. На підставі цього договору, який отримав назву Варшавського, Польща визнавала незалежність УНР з Директорією і Головним отаманом Симоном Петлюрою на чолі та погоджувалася надати Україні військову допомогу у боротьбі проти більшовицької Росії. Уряд УНР натомість відмовлявся від претензій на Східну Галичину і Західну Волинь.

Тоді ж, наприкінці квітня, розпочався спільний польсько-український похід на Київ, який загальмував радянський наступ. Проте вже в червні кавалерійська армія Семена Будьонного пробилася польські оборонні лінії в Галичині, а війська Тухачевського в серпні 1920 р. наблизилися до Варшави. Проте завдяки грамотним маневрам полякам вдалося відкинути радянські війська. Польща встояла [9, с. 744].

Загалом же нові держави на теренах колишньої Російської імперії, що зуміли не тільки проголосити, а й відстояти незалежність, потребували налагодження економічної, політичної, військової співпраці. Для цього було започатковано проведення конференцій, які отримали назву «Балтійських». Основними їх учасниками, були не лише Литва, Латвія й Естонія, а й Польща та Фінляндія. Саме під час боїв за Варшаву відбулася Четверта Балтійська конференція в Ризі (6 серпня – 6 вересня 1920 р.). На ній, за свідченнями

тодішньої преси, мала бути створена «Балтійська» або «Східна Антанта». Окрім постійних учасників, прибули також делегати з України та Білорусі.

До складу білоруської делегації увійшли: голова – Янка Чарапук (секретар Військово-дипломатичної місії БНР в Латвії та Естонії); секретар – Володимир Пігулевський (дипломатичний кур'єр уряду БНР в Ковно). Делегатами-радниками були представники білоруської діаспорної організації в Латвії – Ради Білоруської колонії Олександр Головінський та Мінц (ім'я невідоме) [3, с. 856].

Фінансовий стан уряду БНР, попри кредит від УНР, залишався плачевним. Тож серед завдань, поставлених білоруським урядом делегації на чолі з Я. Чарапуком, було не лише просування ідеї білоруської державності, а й залучення позик або прямої фінансової допомоги.

Отримати статус учасника конференції можна було лише за згоди всіх держав-учасниць. І якщо прийняття України до складу учасників конференції не викликало суперечок, то з білорусами ситуація була зовсім іншою. Прихильно до них ставилися лише латвійці.

Щоб вирішити це питання, білоруська делегація провела перемовини з представниками кожної з країн-учасниць. На зустрічах білоруси доповідали про військовий, політичний та економічний стан батьківщини. Перемовини сприяли зміні ставлення естонської, фінської та польської делегацій на позитивне. Литовці ж і надалі були категорично проти. Позиція Литви зумовлювалась претензіями Білорусі на Віленщину, яку перша вважала своєю областю. Врешті-решт, Литва заблокувала можливість участі білорусів у конференції [3, с. 856].

На нашу думку, блокування участі білоруської делегації особливо не змінило долю білоруської державності. Хоч конференція в Ризі й могла стати майданчиком для просування білорусами власних інтересів, однак територія БНР вже давно не була вільною й залишалась об'єктом чужих зазіхань. Цей стан остаточно закріпила радянсько-польська війна. Однак, варто зазначити, що в разі участі в конференції білоруси могли сподіватися на виділення хоча б якоюсь із держав фінансової позики. Кардинально ситуацію це не змінило б, але дозволило б активніше виступати на міжнародній арені.

Усупереч амбітним планам учасників, конференція не принесла результатів. Основною причиною того, що ідея військово-політичного союзу в регіоні так і не була втілена в життя, стало польсько-литовська боротьба за Віленщину. Після того, як у жовтні 1920 р. польський генерал Люціан Желіговський несподівано захопив Віленщину та створив

там квазідержавне утворення «Серединна Литва», будь-яка нормалізація польсько-литовських взаємин на довгий час стала неможливою [8, с. 185].

Для врегулювання польсько-литовського конфлікту за ініціативи Ліги Націй у Брюсселі була скликана нова конференція. Головою конференції, що розпочалася 23 квітня 1921 року, було обрано Поля Гіманса – досвідченого бельгійського дипломата, другого президента Ліги Націй [24, с. 5].

Серед учасників, окрім польської та литовської делегацій, була присутня і білоруська на чолі з міністром закордонних справ БНР Олександром Цвікевичем. Своєю участю білоруси хотіли посилити якраз литовську позицію, що було де в чому несподіваним. Ця зміна в білорусько-литовських відносинах стала наслідком підписання 11 листопада 1920 р. литовсько-білоруської угоди. Відповідно до неї, білоруси фактично відмовилися від претензій на «спірні» території в обмін на литовську підтримку білоруської державності. Адже насправді БНР на той момент не те що не могла втримати Віленщину, вона взагалі не мала підконтрольної уряду території.

Білоруська позиція на конференції полягала в тому, що хоч БНР і не відмовляється від етнографічно білоруських земель Віленщини, проте погоджується на їхнє входження до складу Литви на правах «самостійної політичної одиниці».

У рамках конференції 21 травня 1921 р. Олександр Цвікевич мав особисту зустріч із Полем Гімансом. Бельгійський дипломат запевнив білоруса, що Рада Ліги Націй уважно стежить за білоруським національним рухом та підтримує ідею білоруської незалежності. Цвікевич, зі свого боку, крім обговорення питання білоруської державності, не оминув можливості пролобіювати литовські територіальні прагнення щодо Віленщини. Сама зустріч та продемонстроване на ній ставлення голови конференції викликали в білоруській пресі впевненість у підтримці позитивного вирішення білоруського питання – створення незалежної білоруської держави [18, с. 3].

Формально всі учасники Брюссельської конференції виступали за мирне вирішення конфлікту, на чому також неодноразово наголошував і голова конференції [4, с. 4]. Однак візаві дотримувалися різних способів вирішення конфлікту. У той час, як Литва виступала за проведення конференції та розгляду справи міжнародним судом, Польща висловила проти проведення міжнародного арбітражу [5, с. 1]. Своєю чергою литовці виступали категорично проти участі в переговорах делегації з окупованої поляками Віленщини.

Так і не знайшовши точок дотику польська та литовська делегації 7 червня 1921 р. покинули Брюссель. Попри загальне бажання вирішити конфлікт конференція не принесла жодних результатів, а напруга у польсько-литовських відносинах лише наростала [21, с. 4].

Початок 1920-х років Європа зустріла фінансово виснаженою. Більшість ресурсів були витрачені на «Велику війну», яка, так і не вирішивши ключових розбіжностей, принесла лише мільйони смертей [12, с. 256]. У квітні 1922 р. прем'єр-міністр Великої Британії Девід Ллойд Джордж запропонував скликати в Генуї міжнародну конференцію. Метою Генуезької конференції було поновлення міжнародної торгівлі на основі принципів визнання державних боргів та повернення іноземцям конфіскованої власності. Уряди держав Антанти добивалися, щоб більшовицька Росія визнала та повернула борги Російської імперії на загальну суму в понад 18 млрд рублів золотом.

Слід зазначити, що Генуезька конференція проводилася вже після завершення на той час радянсько-польської війни. Мирні переговори розпочалися в Мінську 17 серпня 1920 р., перемістилися до Риги 21 вересня на тлі контрнаступу Польщі. Після багатомісячних переговорів, 18 березня 1921 р., в столиці Латвії був підписаний договір, який отримав назву Ризького. Згідно з цим договором територія Західної Білорусі – Гродненська та західна частина Мінської губернії відійшли до Польщі. Решта стали складовою частиною радянської Білорусі [7].

Олександр Цвікевич же у листі до російського літературознавця, професора Празького університету Євгена Ляцького висловлював обережні надії, що на Генуезькій конференції можуть бути спроби перегляду державних кордонів. А тому й розгляд білоруського питання також міг би відбутися в рамках корегування східних кордонів Польщі.

На думку представників уряду БНР, виразником якої в листуванні став О. Цвікевич, існувало два варіанти для задоволення національних прагнень білорусів. Перший, і найбільш вигідний для національно орієнтованої білоруської еміграції, – створення демократичної білоруської держави. Ця держава мала стати буфером між Польщею та більшовицькою Росією. До неї мали увійти білоруські землі, які входили до складу Польщі та радянської Білорусі. Створення незалежної білоруської держави, на думку білорусів, унеможливило б у майбутньому територіальні конфлікти в цьому регіоні [3, с. 1287]. У разі провалу першого варіанту припускалася демократизація радянської Білорусі.

Щоб актуалізувати білоруське питання в Європі перед Генуезькою конференцією тодішній голова Ради БНР Петро Кречевський запланував активну кампанію в місцевій пресі. За порадою українського історика Дмитра Антоновича, Кречевський звернувся по допомогу до російського професора, викладача Королівського вищого інституту комерційних наук у Генуї Всеволода Шебедева. Шебедев також був співробітником наукового журналу «L'Europa Orientale», де часто друкував статті про білоруську літературу. Згідно з характеристикою, наданою йому Кречевським, він був ліпше журналістом, ніж викладачем. Тож він радо пристав на пропозицію.

Водночас для посилення власних позицій на конференції, білоруський уряд шукав спільну мову з країнами Балтії та Малою Антантою [3, с. 1275]. Але домовитися не вдалося.

Ще до початку конференції білоруська делегація розуміла, що шансів на створення власної держави немає. Тому основним своїм завданням бачила привернення міжнародної уваги до Білорусі, білоруського руху та неправомірності Ризького мирного договору 1921 р. Білоруси, як і українці, вважали Ризький мирний договір неправомірним через те, що він був підписаний без згоди законно обраних представників Білорусі та України [13].

Як нам показують публікації в білоруських емігрантських газетах, було вже зрозуміло, що жоден з підписантів договору не піде на перегляд його умов. Єдине, що залишалося, – це всіляка протидія міжнародному визнанню Ризького договору. Ставку робили на світових політиків з антипольськими поглядами, щоправда, за словами самих делегатів, таких ще треба було знайти. Серед додаткових питань були відшкодування Білорусі втрат від Першої світової війни та відновлення довоєнного стану економіки [1, с. 13].

Більшість діячів білоруського національного руху в еміграції справедливо вважали, що конференція не вирішить не лише білоруське питання, а й не принесе миру до регіону. Про це промовисто говориться в статті, розміщеній на сторінках часопису «Беларускій сцяг»: «...для справжнього миру потрібні не конгреси, а справжнє бажання миру, потрібне хоч елементарне прагнення до добросусідської співпраці. Цього, на жаль, немає» [1, с. 10–13].

Попри песимістичні настрої, що панували в білоруському емігрантському середовищі, делегація БНР 3 травня 1922 р. все ж звернулася з меморандумом до голови Генуезької конференції. Окрім створення незалежної білоруської держави,

делегати висловилися щодо Віленського питання. Відокремлення Віленщини від Литви було названо великою помилкою через штучне відмежування краю від Балтійського регіону. Окрім того, білоруси вкотре звернули увагу на придушення поляками білоруського національного руху. Як і під час Брюссельської конференції, білоруські національні діячі виступали за приєднання спірної території до Литви на умовах широкої автономії з власним парламентом [2, с. 309].

Хоч питання незалежної білоруської держави й було розглянуте однією з комісій, та на розгляд конференції його не винесли.

Більше шансів бути вирішеним мало Віленське питання. Ще до початку конференції у колах, які були близькі до англійської делегації, постав проєкт вирішення польсько-литовської суперечки. Згідно з ним, територіальні претензії Польщі не мали сягати далі «лінії Керзона», а справами спірної території мала займатися комісія з представників країн Антанти. Втім, ця ідея за межі вузького кола зацікавлених так і не вийшла. Хоч литовська делегація і користувалася прихильністю серед учасників, та Віленське питання було фактично проігнороване [22, с. 25–28].

В економічному плані Генуезька конференція не принесла плодів через неучасть США, що не хотіли розмовляти з Росією, через франко-англійські неузгодженості, зустрічні радянські претензії та радянсько-німецьке зближення. Стягнути борги з більшовицької Росії союзні уряди не змогли, позаяк голова її делегації Чичерін зажадав виплати ними 39 млрд рублів золотом на відшкодування «збитків», начебто заподіяних інтервенцією союзників. Отже, конференція зазнала повної поразки [10, с. 58].

Загалом білоруси були реалістами, коли не очікували реальних результатів від Генуезької конференції. Не було ані вирішене Віленське питання, ані переглянуто Ризький договір. У східній Європі було збережено status quo. Як влучно висловився дописувач журналу «Беларускі сцяг» І. Яцьвяг: «Це було перестрашування двох переможців, які побудували свій спокій на змученому тілі Білорусі...» [22, с. 4].

Проте варто нагадати, що основною метою самої конференції все ж таки було вирішення економічних питань та виплати репарацій. Тож, очікувати прориву в розв'язанні територіальних суперечок в Генуї було марно.

Після Генуезької конференції білоруси вже не брали участі в масштабних заходах, спрямованих на врегулювання відносин у повоєнному світі.

Висновки. Таким чином, діячі Білоруської Народної Республіки, які після захоплення країни поляками та російськими більшовиками опинилися в еміграції, намагалися виявляти дипломатичну активність. Серед іншого, вони брали участь у міжнародних мирних конференціях.

Причин, які завадили досягти суттєвих результатів, наприклад визнання незалежності БНР, було декілька. Найбільше дошкуляло білорусам не просто складне, а жалюгідне фінансове становище. Наприклад, через це на Паризьку конференцію поїхали не дипломати, а ті, хто міг оплатити собі дорогу та проживання. Не варто відкидати й геополітичні умови, в яких опинилася білоруська держава. Адже фактично жоден із великих геополітичних гравців не підтримував білоруську державність, так само, як і українську. Союзники Російської імперії по Антанті відкидали таку

можливість, побоюючись послабити колишнього союзника. А переможені країни Четверного союзу взагалі не мали для цього жодних важелів. Не варто відкидати й польських лобістів, які мали вплив на європейські урядові кола. Завдяки їхнім старанням вдалося просунути ідею про польську належність західнобілоруських земель. Після участі в Генуезькій конференції дипломатична діяльність обмежувалася надсиланням меморандумів та доповідей представникам різних держав.

Однак, хоч участь у конференціях і не принесла результатів у коротко- та середньостроковій перспективі, в довготерміновій – вона стала однією з підвалин у формуванні дипломатії у відновленій в 1991 році Білоруській державі. Надалі варто докладніше дослідити спроби лобіювання білоруського питання серед урядових європейських кіл.

Список літератури:

1. А. Ц. Беларусь перад Генуэзкай конфэрэнцыяй. Беларускі сыцяг. 1922. № 1. С. 10–13. URL: <https://elibrary.mab.lt/handle/1/2323> (дата звернення 14.09.2024).
2. Архіви Беларускай Народнай Рэспублікі: у 2 т./ за ред. С. Шупа. Вільня. Нью-Ёрк. Менск. Прага. Беларускі Інстытут Навукі й Мастоцтва Таварыства Беларускага Пісьменства, 1998. Т. 1. Кн. 1. 850 с.
3. Архіви Беларускай Народнай Рэспублікі: у 2 т./ за ред. С. Шупа. Вільня. Нью-Ёрк. Менск. Прага. Беларускі Інстытут Навукі й Мастоцтва Таварыства Беларускага Пісьменства, 1998. Т. 1. Кн. 2. 1640 с.
4. Беларусь на Брусельскай конференцыі. Наша думка. 1921. № 16. URL: <https://elibrary.mab.lt/handle/1/2456> (дата звернення: 14.09.2024).
5. В – К. Перад Бруксельскай конфэрэнцыяй. Наша думка 1921 № 14. С. 1–2. URL: <https://elibrary.mab.lt/handle/1/2456> (дата звернення: 14.09.2024).
6. В.С. / ВК / ИР. Светлана Тихановская о пересмотре отношений с Россией, декоммунизации и празднике независимости в Новой Беларуси. URL: <https://belsat.eu/ru> (дата звернення: 14.09.2024).
7. Весоловскі Т. «Катастрофа для українців». 100 років тому Ризький мирний договір закріпив зміни на мапі, що відчують досі – зокрема в Україні. URL: <https://www.radiosvoboda.org/> (дата звернення: 14.09.2024).
8. Гоменюк І. Провісники Другої світової. Прикордонні конфлікти в Центрально-Східній Європі. Від розпаду імперій до Гляйвіцької провокації./за заг. ред. К. Ю. Галушка. Харків: «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017, 352 с.
9. Дейвіс Н. Боже ігрище: Історія Польщі. Київ, 2008. 1080 с.
10. Дюрозель Ж-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. Київ, 1999. 903 с.
11. Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів / наук. ред. Л. О. Зашкільняка. Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2002. 752 с.
12. Кіссинджер Г. Дипломатія. Київ, 2022. 864 с.
13. Корбут В. Рижский мирный договор поставил крест на возрождении Речи Посполитой. URL: <https://www.polskieradio.pl/> (дата звернення: 14.09.2024).
14. Лазько Р. Р. Антон Луцкевич у Парыжы летам 1919 г. Крыніцазнаўства і спецыяльныя гістарычныя дысцыпліны: навук. зб. Вып. 5. 2009. С. 102–110.
15. Лаўрэш Л. Л. Генерал, які дайшоў да Беларусі. Жыццяпіс генерала Кіпріяна Кандратовіча. Гродна, 2018. 154 с.
16. Ляховский В. В. Несостоявшиеся проекты. Внешнеторговая деятельность белорусской политической эмиграции в 1919–1925 гг. *Труды БГТУ*. 2019. №2. С. 41–47.
17. Панасюк О. П. Білоруська Народна Республіка у 1918–1919 рр.: внутрішня та зовнішня політика: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2016. 280 с.
18. Прадстаўнікі Беларусі ў Бруселі. Наша думка. 1921. № 22. С. 3. URL: <https://elibrary.mab.lt/handle/1/2456> (дата звернення: 14.09.2024).

19. Снайдер Т. Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь 1569 – 1999. Київ, 2017. 464 с.
20. Тихомиров А. В. Развитие связей между Беларусью и США в первой четверти XX в. Журнал международного права и международных отношений. 2005. № 2. С. 31–38.
21. Штодзення весткі. Наша думка. 1921. № 17. С 5. URL: <https://elibrary.mab.lt/handle/1/2456> (дата звернення: 14.09.2024).
22. Яцьваг І. Пасья Генуї. Беларускі сыяг. 1922. № 2–3. С. 25–28. URL: <https://elibrary.mab.lt/handle/1/2323> (дата звернення: 14.09.2024).

Ivantsova Ye.O., Kosmyna V.G. DELEGATIONS OF THE BELARUSIAN PEOPLE'S REPUBLIC AT INTERNATIONAL CONFERENCES IN 1919–1922

The purpose of the research is to study the participation of the delegations of the Belarusian People's Republic (BPR) in 1919–1922 in international conferences, starting with the Paris and ending with the Genoa Conference, and therefore to analyze the diplomatic activity aimed at establishing the subjectivity of the BPR in international relations. Research methodology is based on general scientific methods (observation, analysis, synthesis, generalization, specification, etc.) and special historical methods (chronological, historical-genetic, historical-comparative, historical-systemic). This made it possible to identify changes both in the Belarusians' vision of options for arranging their occupied homeland, in particular, and Eastern Europe in general, and in the policy strategy of the Belarusian People's Republic. With the help of the method of generalization, it was possible to make a complete picture of this issue.

The scientific novelty is that the authors, based on a critical analysis of the Belarusian émigré press of the interwar period and other documentary sources, proposed a holistic understanding of the foreign policy of the Belarusian People's Republic after the end of the First World War. Conclusions. The results of the study show that Belarusians sought to use the right of peoples to self-determination, proclaimed by Woodrow Wilson, and participated in all available international conferences, thereby proving that they want to be a subject, not an object, of international politics. However, over time, when it became clear that an independent Belarusian state is unrealistic (we do not take into account the quasi-state Soviet Belarus), the position of Belarusians changed. Yes, already at the Brussels conference, they pragmatically spoke on the side of Lithuania in the Vilnius issue.

The reasons that prevented positive results for Belarusian statehood during the conferences were identified. It has been proven that despite the challenges faced by Belarusian actors, they tried to be active in the international arena. Thus, the Belarusians sought not only to establish the independence of their own state, but also to ensure peace in the region

Key words: *Belarusian People's Republic, Paris Conference, Genoa Conference, Brussels Conference, Vilnius Question.*